

Олександр
Гринько

Синдром національного НІГІЛІЗМУ

До 135-річчя
першого
професійного
українського
театру
«Руської бесіди»

Чи багато хто з сучасників, навіть із театральних кіл, обізнаний з діяльністю першого українського професійного театру, заснованого при культурно-освітньому товаристві «Руська бесіда», 135-річчя якого знаменно збігається з 380-річчям постановки перших українськомовних інтермедій Якуба Гаватовича?

Так, родовід театру сягає первісних містерій, скомо-рошних забав, шкільних (братських) драм, народного вертепу, релігійних і світських інтермедій. Проте саме поява постійно діючих професійних труп — з опертям на українську й світову драматургію, свідомим плеканням рідного слова, національних мотивів і образів — ознаменувала феномен театру «Руської бесіди». Цей театр відіграв значну роль у блискучому відродженні української культури наприкінці минулого — на початку нашого століть.

Театр дебютував 29 березня 1864 року на сцені Львівського Народного дому інсценізацією повісті «Маруся» Г.Квітки-Основ'яненка. За місяць відбулася прем'єра «Назара Стодолі» Т.Шевченка. Подвижники цього театру, долаючи неймовірні труднощі мандрівного життя, матеріальну скруту, відсутність елементарних побутових та сценічних умов, творили (М.Кропивницький писав про умови творчості галицьких ентузіастів: «...перегородять половину стайні, начеплять декорації, посиплють пісочком... З одного боку, за загородкою, коні іржуть, з другого — артисти співають. Страждали від голоду й холоду, жертвували особистим життям і прирікали себе на вбогу старість, але — творили. Палали»). Звертаючись до всіх жанрів (на його кону вперше поставлено українською мовою також і опери), творили більше, ніж просто театр, бо були будителями національної свідомості, осередком єднання творчих сил, носіями демократичних ідей і настроїв, жили потаємні мрії про державну незалежність.

Треба також згадати, що цей театр великою мірою був створений та існував за безпосередньої участі духовенства, що є фактом справді унікальним і чи не єдиним в історії світового сценічного мистецтва. Про цей феномен писав Франко, називаючи його «аномалією». «Отже, тільки невмирущій силі українського народу й незвичайному багатству його самородних талантів слід приписати те, що... на українській сцені в Галичині з'являються артисти раз у раз дуже здібні й талановиті, які майже якимось чудом розвиваються і доходять до такого ступеня досконалості, що можуть гідно задовольнити вимоги вибагливої публіки». Саме тут — поряд із п'єсами І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, М.Кропивницького, М.Старицького, І.Карпенка-Карого, І.Франка (який писав п'єси, орієнтуючись на цей театр), В.Винниченка — вперше українською мовою звучав Шекспір, Шіллер, Ібсен, Гауптман, Мольєр, твори більшості класиків світової драматургії, зокрема й російської: Островський, Чехов, Горький і т.д. Досить згадати, що лише Й.Стадник, володіючи кількома мовами, особисто переклав понад 50 (!) п'єс та оперет, більшість з яких було поставлено.

В театрі «всіх жанрів» актори мусили володіти розмаїтими здібностями,

плекаючи універсальну сценічну пластичність, синтетичну творчу природу, максимально розширюючи виразальну палітру. Потреба представляти сьогодні трагедію, завтра співати в опері, а потім «виглуплюватись» у водевілі вимагала чималих зусиль, зате розвивала і гартувала самородні обдаровання.

Діяльність синтетичного театру «Руської бесіди» вельми сприяла становленню інших видів професійного мистецтва, в тому числі музичного. Представники Перемишльської композиторської школи, зокрема М.Вербицький, І.Лаврівський, І.Гушалевиць, буковинець І.Воробкевич, львів'янин В.Матюк, писали музику для театру. Окремі мелодії, написані для сцени, здобули світове визнання. Наприклад, «Хор норманів» А.Вахнянина, заспіваний на слова О.Колесси («Шалійте, шалійте, скажені кати») до трагедії «Ярополк» К.Устияновича, став відомою революційною піснею. Згодом тема «Хору...», за свідченням музикознавців, прозвучить у фіналі II симфонії Д.Шостаковича. Музичний театр був органічною складовою театру драматичного, подекуди відіграючи навіть домінуючу роль. У театрі «Руської бесіди» ставили «Запорожця за Дунаєм» (1881), «Різдвяну ніч» (1890), «Утоплену» (1891), «Катерину». Вперше на українській сцені тут йшли опери «Фауст» Гуно, «Кармен» Бізе, «Травіата» Верді, «Продана наречена» Сметани, «Роксолана» Січинського, «Казки Гофмана» Оффенбаха, оперети Штрауса, Вербицького, Воробкевича. У музичних виставах з великим — не інакше! — успіхом виступали К.Рубчакова, Ф.Лопатинська, С.Стаднікова, І.Рубчак. А скільки музичних постановок здійснили лише Й.Стадник та диригент М.Коссак!

Окрім цього, театр спричинив появу плеяди критиків та шанувальників драматичного мистецтва. Знаменно, що працювати в цьому театрі вважали за честь представники різних національностей — поляки, чехи, євреї, росіяни (згадати хоча б О.Загорова, режисера МХАТу), і що театр успішно гастролював українською мовою навіть у містах з неукраїномовним населенням, скажімо, в Кракові.

Театр також значною мірою підготував бурхливий розвиток українського сучасного театру, подвижництвом В.Юрчака, І.Біберовичевої, В.Пло-

шевського, А.Осиповичевої, С.Яновича (батько Леся Курбаса), І.Рубчака, створив благодатне середовище для кристалізації генія Л.Курбаса, таланту А.Бучми, М.Крушельницького, Й.Гірняка, Є.Коханенко, С.Федорцевої та інших, доля яких складалася по-різному, часом трагічно.

Дивно те, що про роль театру «Руської бесіди», як і про мандрівні професійні театри 20-30-х років у Західній Україні, в ліпшому разі згадують мимохідь або просто їх ігнорують. Крім невеликого нарис-розвідки Л.Мельничук-Лучко «Тернистим шляхом» (Львів, 1961), до сьогодні поважних публікацій нема.

Відзначаючи 1982 року сторіччя театру корифеїв, деякі газетні публікації та виступи критиків зарясніли тріумфальними повідомленнями «про... сторіччя професійного українського театру». А як бути з датою народження театру «Руської бесіди» — за два десятиліття до театру корифеїв?! Приміром, можна прочитати, що «Розбійники» Шіллера «вперше» на українській сцені поставлено «1918 року в Київському державному народному театрі». Як бути з достеменним фактом постановки «Розбійників» (й інших класичних п'єс, опер та оперет) за три десятки літ у галицькому театрі? І таких фактів можна наводити безліч!

Більшість видатних режисерів і акторів поперемінно працювали то на Західній, то на Східній Україні. Для них штучного поділу не існувало. Чому ж сучасні театрознавці, всупереч історичним фактам і життєвій логіці, по суті знецінюють подвиг театру «Руської бесіди», наче б солідаризуючись... із тими реакційними вченими, котрі відмежовували «Східну Галичину» від «Малоросії».

З 1964 року в мене зберігається запрошення на вечір з нагоди 100-річчя театру. На програмці я тоді записав: «Вечір пройшов дуже блідо і бідно, що ніяк не відповідає знаменитій даті. Присутні 20-25 осіб. Виступ Федорцевої — пристрасний, з достоїнством... Син Й.Стадника (інженер), різко засудивши організаторів цієї убогої зустрічі, пасивність театральних діячів та байдужість широкої громадськості, віддав належне простому людові, який в далекі й нелегкі часи підтримував театр...» 1984 року, до 120-річчя театру, за ініціативою акторів театру ім.Заньковецької вирішили влаштувати вечір-кон-

церт і підготували його дуже солідно. Нас підтримали письменники, управління культури. Але сумної пам'яті «обласний ідеолог» А.Яремчук, плутаючи грішне з праведним, заборонив вечір, демонструючи волюнтаризм і самодурство, а всі ми по-рабськи промовчали...

І тільки з нагоди 125-річчя у Львівському будинку актора відкрито виставку фотодокументів, присвячену діячам театру «Руської бесіди». Відбулася цікава наукова конференція, на жаль, при мінімальній участі театральної громадськості і без театрознавців Києва. Тяжкі успіхи наші! Заньківчани поставили літературно-драматичну композицію «У наймах Мельпомени» (текст Н.Бічуї, режисер — Б.Козак). Але чи скресла крига мовчання?

На жаль, і тепер не поспішаємо заповнити «білі плями» вітчизняної культури, незважаючи на різні публікації на цю тему і на науково обґрунтовану статтю театрознавця, професора Ростислава Пилипчука в журналі «Український театр» (січень, 1994), де автор, пишучи про створення 1864 року народного театру товариства «Руська бесіда», констатує: «Це й був перший, одномовний, до того ж і професіональний український театр, побудований на поширеній тоді по всій Європі універсальній моделі: не тільки національна драматургія, а й перекладні п'єси лягли в основу репертуару цього театру».

Проте й досі першим професійним вважається інший театр. На фасаді будинку, в якому працює театр ім.Лесі Українки, меморіальна дошка сповіщає, що тут 10 січня 1882 року відбувся перший виступ українського професійного театру.

А в підручнику для 9 класу середньої школи «Історія України», виданого вже 1996 року, на сторінці 170 повідомляється, що Марко Кропивницький, Михайло Старицький стали засновниками українського професійного театру, який було створено 1882 року.

Кількома рядками нижче, що правда, той же автор пише: «Плідний внесок зробив Кропивницький у пожвавлення театального життя на західноукраїнських землях, коли у 70-х роках очолював у Львові український театр культурно-просвітницького товариства «Руська бесіда»». Скільки ж триватиме післякультивський синдром національного нігілізму?

не
поспішаємо
заповнити
«білі
плями»
вітчизняної
культури

15